

(əvvəli qəzetin ötən sayında)

İnsanın belinə, toqqa çəkilən hissəsinə də qurşaq deyilir. Əski türk bahadırlarının, pəhləvanlarının el şənliklərində, adqoyma mərasimlərində, bayramlarda, güclərini sınamaq üçün güləşmələri də qurşaqtutma adlanırdı. Güləşçilərin bir-birinin qurşağından yapışaraq güclərini sınamaları qurşaqlaşma, qurşaqlaşan pəhləvanlar isə qurşaqtutan adlanırdı.

Qədim türk adətlərinə görə böyük nüfuz sahiblərinə, başçılara ən qiymətli sovqat kimi yalnız qurşaq bağışlanardı. Qurşaq bağışlanan adam ən hörmətli adam kimi dəyərləndirilirdi.

Bahadırların, ağsaqqalların, xanların, qağanların qurşaqları da adlarına, vəzifələrinə layiq şəkil-də bəzədilir və seçilir.

Xalqımızın ən qədim ədəbi abidəsində- "Kitabi Dədə-Qorqud"da qeyd olunur ki, Oğuz bəylərindən Qazılıq qoca oğlu Yeynek bəyin özü də "qurqurama qurşaqlı "idi

Hazırda "qurşaq" sözünün belə mənə çalarları da var ki, həddindən artıq olmaq, bir şeyin bolluğunu, çoxluğunu bildirmək "qurşağa çıxmaq", qarnını doydurmaq, yemək "qurşağın altını bərkitmək" adlanır.

Evdə qalib un çuvalına tay olmayacaq ki...

"Ay qız, uşaqlıq eləmə qız ki, kəkil çıxardı, birinə yer getsin. Un çuvalına tay etməyəcəksən ki..."

"Ay qız, Gülbadam, qız yükü, duz yükü-deyiblər. Qızı nə vaxta kimi evdə saxlayacaqsan? Ver çıxın getsin, yükün də bir az yüngülləşsin. Evdə un çuvalına tay olmayacaq ha!"

"Ay qız Qızıyətər, sən allah sonalıyib eləmə. Hərə bir kişinin öglüdür. Sonalayan ya kora düşər, ya da keçə. Qızının bəxti açılıb ver getsin. Un çuvalına döndərməyəcəksən ha!"

Əsasən ərə getmək arzusunda olan gənc qızların dilindən, yaxud onlar haqqında işlənən belə ifadələrə tez-tez rast gəlinir.

Un çuvalı qoyun yunundan, keçi qəzilindən toxunmuş meişət əşyasıdır. O, istər köçəri həyat tərzini keçirən, istərsə də oturaq yaşam sürən insanların meişətinin vacib yarağına çevrilmişdir.

Taxıl məhsullarını tədarük edib çuvallara doldurub və evin el-ayaq dəyməyən küncünə yığılardı. Çuvalar ən azı 80-90 kq taxıl, yaxud un tuturdu. Buna görə də un çuvalını hər dəqiqə yerindən tərpətmək olmurdu. Buna görə də un çuvalı tərpənməzlik anlayışı kimi qəbul edilirdi.

Ölmüş eşşəyin nalını sökür

Bir gün bəyin eşşəyi ölür. Onu kalafaların birinə atmaq üçün sürüyüb aparırlar. Kasıb bir kişi görür ki, bu eşşəyin nalları təzədir. Onu çıxarmaq niyyətinə düşür. Əl-ayaq yığışandan sonra kasıb kişi həmin dərəyə gəlib eşşəyin nalını dördünü də söküb götürür. Bunu gören həmkəndlilərindən biri deyir:

-Gör nə günə qalib ki, ölmüş eşşəyin nalını sökür.

Bu məsəldən lap kasıb adamlara rəğmən istifadə edirlər.

Dəvədən yıxılıb, yenə də hőt-hötünü yerə qoymur

"Höt" dəvəyə bağlı sözdür. Onu haylayanda, ayağa qaldıranda, yaxud minib sürəndə bu ifadədən istifadə edilir. Azacıq yaxşıliğa görə deyirlər: -"Dəvəyə bir "höt" demək də qənimətdir."

Deyirlər ki, eşşəkdən yıxılan daş üstünə, atdan yıxılan kəsək üstünə, dəvədən yıxılan isə pambıq üstünə yıxılır. Yeni eşşəkdən, atdan yıxılan adamın çox zaman qol-qıçı əzilir, sınır. Dəvə həmin heyvanlardan hündür olsa da, ondan yıxılan adam nədənsə çox xəsarət almır.

Bir dəfə dəvə yarışması zamanı iştirakçılardan biri sürətlə qaçan dəvənin üstündə özünü saxlaya bilmir və yerə yıxılır. O, yüngülvari xəsarət alır, ancaq heç nə olmamış kimi ayağa qalxır və dəvəsini minərək yarışmasını davam etdirir.

İndi birisi vəzifədən çıxarılıb zodlu-zodlu danışanda deyirlər: "Dəvədən yıxılıb, yenə də hőt-hötünü yerə qoymur".

Köhnə palanın içini sökür

Ötən çağlarda bir palantikən varmış. Peşəsinin ustası olduğu üçün onun müştəriləri də əskik olmumuş. Bunun hesabına pulu-parası da çox imiş. O həm də olduqca xəsis imiş. Qazandıqlarını arvad-uşağından gizlədirmiş.

Faiq Şükürbəyli,
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Sözün ahıl vədəsi

Bir gün o, pullarının hamısını arvadından xəlvət köhnə palanlardan birinin içinə yığıb ağzını yendən tikir və atılmış köhnə palanların yanına qoyur. Belə edir ki, heç kim bu barədə bədgüman olmasın.

Günlər keçir. Bir gün palançı harasa gedibmiş. Bir müştəri palan almağa gəlir. Arvadı köhnə palanların orasına-burasına baxıb babatının birini-təsadüfən ərənin pul gizlətdiyi palanı tezə palan qiymətinə müştəriyə verib yola salır.

Bir azdan palançı evinə gəlir, görür ki, köhnə palanların əvvəlki səfi pozulub və onlardan biri götürülüb. Arvadından soruşur:

-Palan hanı?

Heç nədən xəbəri olmayan arvad qayıdır ki, bəs mən köhnələrdən birini tezə yerinə müştəriyə sındım.

Bu sözləri eşidən kimi palançı bütün köhnə palanları qabağına töküüb bir-bir onları söküb içərisini çıxarır və pul gizlətdiyi palanı axtarır.

Bu zaman kimsə bayırdan palançını səsləyir. Səsə arvadı çıxır.

-Ay bacı, mənə palançı lazımdı, bir palan alaçağam.

Palançının əlində vacib işi var.

Müştəri təəccüblə soruşur:

-Axı onun tələsik nə işi ola bilər?

-Nə olacaq, köhnə palanın içini sökür.

Məqamı gələndə bu məsələdən istifadə olunur.

Dəbbələmək

"Ə dəbbələmə ey, kişisənsə, sözünün üstündə dur". "Dəbbələmək nəyə lazımdır, adam adamın qaynar qazanına su tökmək, axı".

Danışıq əsnasında işlənən "dəbbələmək" ifadəsi əski türk ictimai həyatı ilə bağlıdır.

Bir şey haqqında görülmüş işi pozmaq üçün ortaya atılan bəhanə, sözündən səbəbsiz olaraq dönmə "dəbbə" adlanır. "Dəbbələmək"-razılaşdırılmış şeydən, görülmüş işdən boş bəhanə ilə danışmaq, sözünün üstündən qaçmağa deyirlər.

Sözündən dönmə, əhdini pozan, sözünün arxasında durmayan adama dəbbəçi deyirlər.

Dəbbələməyin bir anlamı da var. Ağacdən, sümkədən və s. düzəldilmiş qab da dəbbələmək adlanır.

Təhər

"Başına dönüm, oğul, bu işi bir təhər elə getsin". "Çox ələşib-vurusdum, axır ki, bir təhər yoluna qoydum". "Vallah ona bir söz demək olmur, o bir təhər adamdı, ey".

Cümlələrdəki "təhər" ifadəsi əsasən üsul, yol, əlac, əncam mənalarnı bildirir.

El arasında hər hansı bir çətin işi yoluna qoymaq, tədbir görmək, çarə qılmaq, həll etmək "təhər çəkmək" adlanır.

"Təhərə düşmək", "təhərə salmaq" ifadələri də görülməli bir işin normal hala, düzgün həllinə gətirilməsi, təbii hal alması anlamındadır.

"Təhər"in mənfi çalarları da vardır.

Birisini əhval-ruhiyyəsinin mənfi mənada dəyişməsinə, normal görüşündən səbəbi vəziyyətə düşməsinə, əhvalın pis duruma gətirilməsinə rəğmən deyirlərə filankəs təhərdən çıxıb ("təhərdən çıxmaq")

Bir işi görmək istəməyəndə qısa cavab verilir: "Təhərim yoxdu".

Təbii halını dəyişməmək el arasında "təhrini pozmamaq" adlanır.

Gözümü hara qoyum?!

İki cavan oğlan küçənin tinində dayanıb söhbət edirdi. Küçədən isə üç gözəl-göycək qız keçirdi. Qızlar qəşəng olduqları qədər də cazibədar idilər. Onlar cavanların bərabərliyinə çatanda cavanlardan biri qızları qıyqacı süzür. Bu baxışı duyan qızlardan biri atmaca atır:

- Nə var alə, nəş baxırsan?!

- Nağayrım aaz, baxmaq da pulunandı?- qıyqacı baxan oğlan avtomat kimi cavab verir: - Gözümü qoltuğuma vurum?!

Cavab qızlara elə ləzzət ələyir ki, onlar dəmir-yol vağzalına tərəf burulub gözəndən itənəcn qəh-qəhələri eşidilir.

İndi də məqamı gələndə bu məsələ çəkilir.

Elə bil yeddi yetimlə bir dərədə qalib

Bir kişi borca düşür. Borcunu ödəmək üçün uzaq kənddə yaşayan dostunun üstünə köməyə

gedir. Baxıb görür ki, dostu neçə ildir ki, dünyasını dəyişib. Onun dul arvadı yeddi uşağını çox çətinliklə dolandırır. Bir qədər söhbətdən sonra kişi gəlişinin məqsədini açıqlayır. Əlinin aşağı olduğu-nu, söyləyir. Arvad çiyinlərini çəkir, dolana bilmədiyindən, yeddi uşağı çətinliklə saxladığından gileylənir. Bildirir ki, gün-güzəranı pisdır. Onun özünün pula böyük ehtiyacı var. Kişi atını minb korpeşiman geri qayıdır. Arvadı soruşur:

-Nooldu, ala bildin?

Kişi köks ötürərək deyir:

-Yox, ala bilmədim. Bu evi yıxılmışın qızı yeddi yetimlə bir dərədə qalib.

Bu məsələdən dor-dolanışığı ağır olan adamlara işarəylə istifadə edirlər.

Gölə qələm sancan

Peyğəmbər hər gün səhər-səhər bir gölün yanından keçirdi. Həmin göldə atılıb düşə-düşə, çıxır-bağır sala-sala bir dəstə oğlan uşağı çimirdi. Ayaqları şikəst olan bir oğlan uşağı isə göldə çimə bilmirdi. Həsət dolu qəmli gözələrini göldə çimən oğlanlara zilləyirdi, baxırdı, baxırdı.

Peyğəmbər daha həsrət dolu o gözərlin kədərinə dözə bilmədi: "Ya allah-dedi-nə üçün o uşağı eləcə şikəst yaratdın?"

Allah: "Sən mənim ədalətimə şübhə etdin?" soruşdu.

Səhərişi gün peyğəmbər gördü ki, o oğlan şikəstlikdən xilas olub, uşaqlarla birlikdə atılıb düşür, uşaqlarla birlikdə göldə çimir, gözərlı gülür və o həsrət yox olub...

Bir gün belə keçdi, iki gün belə keçdi, üçüncü gün peyğəmbər gördü ki, həmin oğlan səhər təzədən gölə gəldi, qarğı-qamışları kəsib bir-bir ucunu iti yondu və gölə baş vurub o qamışları suyun dibinə basdırmağa başladı ki, iti ucları bir azdan gəlib gölə atılacaq uşaqların başına-qarnına batsın... Peyğəmbər dedi: "Ya Allah! Bağışla məni..."

Dilotu yemisən?

Dilotu yabanı bitki növüdür. Bəzi yerlərdə buna batbatı da deyirlər. Tərkibində mastedici, nar-kotika olduğu üçün bu bitkidən müalicə məqsədi ilə də istifadə edilir. Bundan istifadə edənlərin bəzisi çox danışır və özlərini qeyri-təbii aparırlar.

Sözünün yerini bilməyən, çox danışan adama rəğmən deyirlər: -Dilotu yemisən?

Qarnınızda paltar yuyursunuz?

Şəhərdən gələn birisi kənd çayxanasına girib çay içir. Baxır ki, çayxanada çox adam yoxdu, olsa-olsa on nəfərdən yuxarı deyil. Çıxarıb bir manat verir çayçıya və deyir:

-Bunların hamısının hesabıdı.

Çayxanada olanlar ona satışmaq üçün deyirlər ki, bizimiz 6 stəkan, bizimiz 8 stəkan çay içmişik.

Şəhərdən gələn qayıdır ki, nə xəbərdi əə, qarnınızda paltar yuyursunuz?

Bu məsələdən çox çay içənlərə rəğmən istifadə olunur.

O, gönü çoxdan suya verib

Bir tacirin bir şagirdi vardı. Şagirdin peşəsi gön təmizləyib aşılamaq idi. Tacir həmişə onu hədələyib deyərdi:

-Nəbədə, gönü suya verəsən, yoxsa dərinə saman tərperəm.

Bir gün şagird gönü çayda təmizləyəndə su gönü onun əlindən alıb apardı. Şagird qorxusundan bir-iki gün tacirin gözüne görünmədi. Amma bu barədə tacirin köməkçisi xəbər tutdu, lakin o da ağasına bu barədə bir kəlmə də olsun söz demədi.

Üçüncü gün tacir şagirdi yanına çağırıb adəti üzrə ona gönü suya verməməyi tapşırı. Köməkçi özünü saxlaya bilməyib dedi: O, gönü çoxdan suya verib.

Bu məsələdən yeri düşəndə istifadə olunur.

Dədəsinin də qiymətini üstünə qoymuşdu

Bir kişi noxta satırmış. Müştəri ona yaxınlaşıb noxtanın qiymətini soruşur. Satıcı elə qiymət deyir ki, o qiymətə iki eşşək almaq olarmış. Matı-mutu quruyur, təəccüblə deyir:

-Əşşi, bunun nəyi var ki, belə baha deyərsən?

Satıcı cavab verir:

-Görmürsən necə möhkəmdi, necə səliqəli?

Hələ bunun parıldamağına bax. Bunu hansı eşşəyin ağzına vursan, o eşşəyin qiyməti birəbeş arta-

caq. Ona görə də mən eşşəyin qiymətini noxtanın üstünə qoymuşam. Müştəri bir söz demir. Sakitcə ondan uzaqlaşır. Yolda bir tanışına rast gəlir. Tanış soruşur:

-Bazara gəlməkdə xeyir ola? Nə almaq istəyirdin?

O deyir:

-Eşşəyə noxta almaq istəyirdim. Bir az gəzib dolaşdım, nəhayət, bir babatını tapdım. Amma yaman baha deyirdi. Dədəsinin də qiymətini üstünə qoymuşdu, mən də almadım.

Bu məsələ belə yaranıb.

Quşqun təklifi

Quşqun yəhərin quyruq hissəsinə deyilir. Yəhər atın belinə qoyularkən quşqun onun quyruğunun altına keçirilir.

Bəs quşqunun təkliflə nə əlaqəsi?

Bir də gördün ki, gözənilməz halda evə qonaq gəldi. Qonağın gəlişi ev sahibinin ürəyindən olmadı. Elə qapının ağzındaca qonaqla cəndərdi hal-əhval tutulur. "Dur get"i "buyur əyləş"dən yaxşı ayırd edən qonaq getmək istəyərkən ev sahibi "əl-ayağa" düşür. Yol ağzında olan qonağa təklif edir: -Düşüb qonağımız olaydın. İstəyirsən qonaq ol. Bax, buna quşqun təklifi deyirlər.

Dabbaqda gönünə belədem

"Mən onu yaxşı tanıyıram. O qədər gönü qalın adamdır ki, hətta dabbaqda onun gönünə də belədem". Bu ifadə Qarabağda indi də işlənməkdədir.

Dabbaq dərinin açıldığı, təmizlənil xammal vəziyyətinə gətirildiyi yerdır. Əslində bu yer dabbaqxana, bu işlə məşğul olan aam isə dabbaq adlanır.

Sözü qulaq ardına vuran, qalın adamlara işarəylə bu məsələdən istifadə olunur.

Onun başına it oyunu gətirildir

Qonşu ölkədən xanın qızına elçi gəlir. Xanın isə bu işə könüli olmur. Buna görə də elçiləri aliböş yola salmaq üçün ortalığı bir "it oyunu" salırlar.

Elçilərlə danışıqın şirin yerində bir çapar hövlənk içəri daxil olub nəse piçıldayır. Vəzir də quşqulu tərdə elçilərin üzünə baxaraq vəkiliin qulağına piçıldayır. Vəkil də daha şübhəli elçilərin üzünə baxaraq əllərini dizlərinə çırpa-çırpa xanın qulağına nəse deyir. Xan da hirsle bğlarırın çəynəyərək gözələrini elçilərin üzlərinə zilləyir. Hirsli baxışlar bir-birini əvəz edir. Heç kim çıxqırını çıxarmır. Elçilər isə əl-ayağı əsə-əsə olayın nədəninə öyrənmək istəyirlər.

Elə bu zaman bayırdan səs-küy gəlir. Səs-küy get-gədə ucalır. Elçilərin qorxusu artır. Xan ordan vəkiliin qulağına, vəkil vəzirin qulağına, vəzir eşikağasının qulağına nəse piçıldayır. Eşikağası tez-tez bayıra çıxıb çöldən "qorxulu" xəbərlər gətirir.

Bir azdan xan dilinin qıfılını açıb dillənir ki, bəs elçi tərəfin adamları bizimkilərin itini öldürüb.

Hər bir öldürülən, yağmalananın qanlamasını, bədaləni ödəmək olardı, tək itdən başqa. Qonşu ölkənin başçıları türklərdən at, arvad, hətta torpaq istəyə bildirdilər, amma it istəməyə cəsəretləri çatmazdı.

Gecə vaxtı olan kimi yol qoyub elçilərin qaçmasına imkan yaradırlar. Başlarını it oyununu açılan elçilər qaçıb canlarını qurtarmağı cəmiyyət bilirir.

Bu məsələdən məqamı düşəndə istifadə edilir.

Evlərinə elə bil köç düşüb

Qışda qışlağa, yada yaylağa köç edən tərəkəmələr, el-elat əhli köç zamanı müəyyən məsafədən bir dayanıb dincəlmək üçün düşəlgə qurarmışlar. Bu düşəlgələrə qonar-köçər ellər "çatıq", "çöskü" deyirlər. Bu barədə Dədə Ələsgərin aşağıdakı misraları da bəllidir:

Köç yeridi, yalqız qaldıq səhrada,

Çək əstarin, çal çatığın çataçat.

Çatıqda çöskülənən tərəkəmələr yükləri yükəndən azad edir, çalxarlarını çalxayır, arıq-uruqlarını, axsaq-dabanlarını yerbəyər edir, yemək içmək hazırlayırlar. Müvəqqəti qonulan çatıqda necə gəldi əyləşən tərəkəmələr səliqə-sahməna o qədər də fikir verməzdilər. Bir hovur dincəldikdən sonra yola düzəldirdilər. Düşəlgədə xeyli tullantı qalardı.

İndi də pinti, tör-töküntü ev-eşiyyə işarəylə deyirlər:

-Bu nə evdi, bu nə eşikdi, hər yan tör-töküntü, elə bil köç düşüb.